

ПЕДАГОГІКА

УДК 37.015.3:159.95

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/77-1-33>

Світлана БАДЕР,

orcid.org/0000-0002-9225-423X

доктор педагогічних наук, професор,

завідувачка кафедри розвитку дитини раннього і дошкільного віку

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) svetmira23@meta.ua

Марія ПОЧИНКОВА,

orcid.org/0000-0002-1383-7470

доктор педагогічних наук,

професор кафедри початкової освіти

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) pochinkovam@gmail.com

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ТА КРИТИЧНЕ ІГНОРУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ¹

Воєнний стан в Україні, спровокований повномасштабним вторгненням країни-агресора, вимагає пошуку шляхів та засобів забезпечення психологічної та інформаційно-психологічної безпеки громадян, оскільки фактично кожен проживає сьогодні в умовах тотального стресу. Ситуація ускладнюється через соціально-економічні проблеми в країні, дефіцит електроенергії, коли громадяни більше половини дня знаходяться без світла. На тлі означених подій РФ проводить суттєву інформаційну війну в соціальних мережах та месенджерах, реалізуючи потужні ПТСО (інформаційно-психологічні операції), що чинить колосальний негативний вплив на психологічний стан населення.

Інформаційно-психологічна безпека особистості у межах розвідки визначається як захищеність психіки від шкідливих інформаційних впливів, які здатні змінювати психологічні характеристики та поведінку особистості в нетипових умовах існування.

Автори подають тлумачення сутності категорії «інформаційний стрес» – стан перевантаження і напруги, викликаний надмірною кількістю інформації, яка отримується щоденно. До провідних чинників інформаційного стресу в умовах війни зараховано: постійний потік новин з різних джерел; безперервне користування соціальними мережами; неперевірена інформація тощо.

Визначено, що дієвими засобами протидії психологічним маніпуляціям в медіа-просторі є сформоване критичне мислення та критичне ігнорування.

Встановлено, що критичне мислення – це тип мислення, що дозволяє особистості критично ставитись до інформації з різних джерел, виокремлювати правдиві факти від фейків, аналізувати, узагальнювати інформацію, робити аргументовані висновки, ефективно прогнозувати й моделювати майбутнє.

Критичне ігнорування в медіапросторі визначається авторами як здатність особистості навмисно обмежувати час перебування в інтернеті, а також потік інформації, зокрема, з неперевірених джерел задля збереження власного психологічного комфорту.

До шляхів реалізації критичного ігнорування автори відносять такі: фільтрація джерел інформації, управління часом для споживання інформації, забезпечення емоційної безпеки, турбота про збереження психологічного здоров'я.

Ключові слова: психологічна безпека, інформаційна безпека, інформаційно-психологічна безпека громадян, інформаційний стрес, критичне мислення, критичне ігнорування.

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проектом 2021.01/0021.

Svitlana BADER,

orcid.org/0000-0002-9225-423X

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
 Head of the Department of Early and Preschool Child Development
 Luhansk Taras Shevchenko National University
 (Poltava, Ukraine) svetmira23@meta.ua

Mariia POCHYNKOVA,

orcid.org/0000-0002-1383-7470

Doctor of Pedagogical Sciences,
 Professor at the Department of Primary School Education
 Luhansk Taras Shevchenko National University
 (Poltava, Ukraine) pochinkovam@gmail.com

CRITICAL THINKING AND CRITICAL IGNORING AS A MEANS OF INFORMATIONAL AND PSYCHOLOGICAL SECURITY OF CITIZENS UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

The state of war in Ukraine, provoked by the full-scale invasion of the aggressor country, requires the search for ways and means of ensuring the psychological and informational and psychological security of citizens, since in fact everyone lives today in conditions of total stress. The situation is complicated by socio-economic problems in the country, a shortage of electricity, when citizens are without electricity for more than half of the day. Against the background of these events, the Russian Federation is conducting a significant information war in social networks and messengers, implementing a powerful IPSO (informational and psychological operation), which has a colossal negative impact on the psychological state of the population.

Informational and psychological security of an individual within the scope of intelligence is defined as the protection of the psyche from harmful informational influences that are capable of changing the psychological characteristics and behavior of an individual in atypical conditions of existence.

The authors provide an interpretation of the essence of the category «information stress» – a state of overload and tension caused by an excessive amount of information that is received daily. The leading factors of information stress in war conditions include: a constant flow of news from various sources; continuous use of social networks; unverified information, etc.

It was determined that effective means of counteracting psychological manipulation in the media space are formed critical thinking and critical ignoring.

It has been established that critical thinking is a type of thinking that allows a person to be critical of information from various sources, to separate true facts from fakes, analyze, summarize information, draw reasoned conclusions, effectively forecast and model the future.

Critical ignoring in the media space is defined by the authors as the ability of an individual to intentionally limit the time spent on the Internet, as well as the flow of information, in particular, from unverified sources in order to preserve one's own psychological comfort.

The authors include the following ways of implementing critical ignoring: filtering information sources, managing time for information consumption, ensuring emotional safety, and caring for psychological health.

Key words: *psychological safety, informational safety, informational and psychological safety of citizens, informational stress, critical thinking, critical ignoring.*

Повномасштабне вторгнення країни-агресорки на територію незалежної України докорінно змінило життя громадян. Так, кожен українець сьогодні проживає в умовах перманентного стресу через зовнішню ситуацію (пряма загроза життю та здоров'ю через щоденні ракетні атаки), ускладнення соціально-економічних проблем (підвищення цін, тарифів, неспокійна суспільна ситуація), а також через інформаційний стрес (занурення в нескінчений потік інформації, як правдивої так і фейкової, обговорення чуток, коментування в соціальних мережах тощо).

Останнім часом спостерігаємо значний дефіцит електроенергії, тривалі відключення світла, що провокує, як не дивно, ще більше занурення громадян в соціальні мережі, зокрема, Instagram та TikTok, які здійснюють потужний вплив на їхню колективну свідомість.

Так, на думку, О. Кочубейник соціальні мережі нині здійснюють більш потужний вплив на спосіб інтерпретації реальності, ніж релігії, офіційні інститути і державна влада загалом (Кочубейник, 2022: 89). З іншого боку, пересічному громадянину в сучасних реаліях складно відрізнити правдиву

інформацію від фейкової, а значний обсяг контенту наразі сприймається особистістю крізь призму вже сформованого світогляду, певної точки зору, що, частіше за все, також була нав'язана ззовні без критичного осмислення та перевірки фактів.

Як наслідок, сучасні громадяни за 2,5 роки повномасштабної війни є психологічно виснаженими, дехто зневірився у подальших життєвих перспективах та світлому майбутньому. Зауважимо, що значна кількість громадян виїхала з країни, але і вони також проживають значну стресову ситуацію у зв'язку з адаптацією, перезавантаження життя з нового аркуша.

Ситуація загострюється через інформаційні атаки рф у сучасному медіа-просторі, що реалізується за допомогою так званої ПІСО – інформаційно-психологічної операції, коли країна-окупант навмисно посилює психологічну напругу в суспільстві шляхом маніпуляцій, спеціально вигаданих наративів, викривлення фактів тощо.

Саме тому, більшість громадян сьогодні як ніколи потребують інформаційно-психологічної захищеності та подолання негативних депресивних станів.

Проблема психологічної та інформаційно-психологічної безпеки стала предметом досліджень С. Бойко, С. Іванова, О. Марченко, І. Приходько, О. Федчук, А. Харченко та ін. З іншого боку, критичне мислення вивчається у різних площинах:

– як певний тип світогляду особистості (R. Ennis, C. Hundleby);

– як психолого-педагогічна характеристика якостей критично мислячої особистості (J. A. Braus, J. Dewey, A. Crawford, M. Lipman, J. Makinster, S. Mathews, R. Paul, E. W. Saul, W. G. Sumner, D. F. Halpern, W. Huitt, P. A. Facione, D. Wood);

– як педагогічна категорія та / або технологія (С. Бадер, О. Пометун, М. Починкова, С. Терно, В. Ягоднікова).

Натомість, все ще бракує робіт, присвячених аналізу категорії «критичне мислення» як засобу протидії впливу російської ПІСО, що наявна у сучасному інформаційному просторі. Крім того, мало хто говорить про критичне ігнорування як складову критичного мислення, що також є вагомим засобом протидії інформаційному стресу.

Отже, метою статті є розкрити специфіку критичного мислення та критичного ігнорування як засобів психологічної безпеки громадян в умовах воєнного стану.

Зупинимось на сутності провідних категорій дослідження, а саме: «інформаційно-психологічна

безпека», «критичне мислення», «критичне ігнорування».

Так, категорія «психологічна безпека особистості» доволі ґрунтовно досліджена в сучасній психологічній науці. Загалом сутність означеної дефініції визначено як:

– специфічний емоційний стан, обумовлений переживанням психологічного благополуччя, захищеності, комфорту, відсутністю тривожності, страху, стресів та фрустрації, можливістю успішної побудови взаємодії з оточенням, самостійністю та незалежністю думок та переконань (Федчук, 2022: 72);

– складна багаторівнева динамічна система, що відбиває ступінь психічної захищеності людини, її здатність підтримувати оптимальний рівень функціонування, можливість усувати зовнішні та внутрішні загрози, які виникають (Приходько, 2015: 118).

О. Ткачишина визначає критерії психології безпеки особистості, зокрема: психологічна задоволеність, позитивні переживання та відчуття внутрішньої гармонії, оптимістичний настрій, заспокоєність та впевненість у собі (Ткачишина, 2017: 279).

Отже, психологічна безпека особистості розуміється як своєрідний гармонійний стан особистості, що характеризується емоційною рівновагою, почуттям задоволення й комфорту, упевненості в майбутньому тощо.

З урахуванням подій, що сьогодні відбуваються в Україні, учені спрямовують фокус наукової уваги на сутність інформаційної безпеки, визначаючи її як:

– стан захищеності особистості, суспільства, держави від інформації, що має шкідливий або протиправний характер, від інформації, що надає негативний вплив на свідомість особистості, перешкоджає сталому розвитку особистості, суспільства і держави (Сорокін, 2014);

– стан захищеності інформаційного середовища суспільства, який забезпечує його формування, використання і розвиток в інтересах громадян, організацій, держави (Богущ, Юдін, 2005);

– стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, за яким зводиться до мінімуму заподіяння збитків через неповноту, несвоечасність і недостовірність інформації, через негативний інформаційний вплив, негативні наслідки функціонування інформаційних технологій, а також через несанкціоноване поширення інформації (Баранов, 1999).

З іншого боку, інформаційно-психологічна безпека розглядається як «захищеність психіки

від шкідливих інформаційних впливів, що здатні проти волі і бажання людини змінювати її психологічні характеристики та поведінку» (Бойко, 2019: 40). Погоджуємось з таким визначенням ученої, адже в сучасних умовах воєнного стану та інформаційної перенасиченості медіа-простору вкрай важко зберігати психологічну стійкість. Не менш ґрунтовним є визначення інформаційно-психологічної безпеки, подане О. Марченко: «адекватний предметним обставинам психоемоційний стан особистості, її суб'єктна ціннісно-смілова позиція, сукупність знань, переконань, які зумовлюють діяльність і поведінку. Саме інформаційно-психологічна безпека детермінує адекватне сприйняття інформації в умовах війни» (Марченко, Іванов, 2023: 140).

Як бачимо, інформаційно-психологічна безпека це не лише запорука емоційної стабільності громадян, а й основа для адекватного сприйняття маніпулятивної, популістської інформації. Тут також вважаємо слушною думку Н. Авер'янової, Т. Воропаєвої: «інформаційно-психологічна безпека дозволить адекватно протидіяти деструктивним інформаційним впливам на громадян України, не лише запобігаючи дестабілізації функціонування державних інституцій, політико-правової, енергетичної та соціально-економічної сфер українського суспільства, а також шляхом професійної протидії багаторічним спробам нівелювати духовну єдність громадян України, підірвати суверенітет і територіальну цілісність держави» (Авер'янова, Воропаєва, 2020: 300).

Натомість, чимало українців сьогодні знаходяться в так званому «інформаційному стресі». Означена дефініція здебільшого тлумачиться як стан перевантаження і напруги, викликаний надмірною кількістю інформації, яка отримується щоденно (Скрипаченко, 2018). Очевидно, що в умовах постійного потоку новин, повідомлень і даних, важливо навчитися управляти інформаційним навантаженням, щоб уникати негативних наслідків інформаційного стресу.

До провідних чинників інформаційного стресу в умовах війни учені зараховують:

- постійний потік новин з різних джерел – доступ до мережі Інтернет з будь-якого гаджета дозволяє бути в курсі подій цілодобово, натомість, потік інформації є настільки нефільтрованим та колосальним за обсягом, що людина не здатна його опанувати, але привабливість контенту в сучасних соціальних мережах викликає певну психологічну залежність від чергової дози інформації;

- користування соціальними мережами – безперервне оновлення стрічки, бажання бути в курсі

новин, подій із життя знайомих, відомих особистостей тощо;

- неперевірена інформація – дезінформація та фейкові новини, спрямовані на підвищення рівня тривоги.

Як наслідок, інформаційний стрес провокує: тривогу та перманентний депресивний стан, оскільки відбувається значне перевантаження інформацією, а емоції страху, гніву тільки виснажують; зниження концентрації й продуктивності, що негативно відображається на роботі та навчанні; появу фізичних симптомів у вигляді головного болю, втоми, проблем зі сном та харчуванням (Скрипаченко, 2018).

О. Ткачишина визначає ознаки інформаційного стресу, а саме: переживання почуття незадоволення, відчуття тривоги та неспокою, фрустрація та занепокоєність, невпевненість, невизначеність та неясність, песимістичні та депресивні переживання (Ткачишина, 2017: 279).

Уважаємо, що саме критичне мислення та критичне ігнорування є дієвими засобами забезпечення інформаційно-психологічної безпеки людини, що дозволить знизити рівень інформаційного стресу.

Тож, феномен «критичне мислення» сьогодні розглядається як:

- розумне рефлексивне мислення, яке сфокусоване на розв'язуванні питання щодо того, що робити і що брати на віру (Дж. Браус, Д. Вуд) (Braus, Wood, 1993);

- мислення, що розвивається на основі ретельного оцінювання не лише припущень, але й фактів, і призводить до найбільш об'єктивних висновків шляхом аналізу всіх доцільних чинників і використання обґрунтованих логічних процесів (А. Кроуфорд, С. Метьюз, Д. Макінстер, В. Саулія) (Кроуфорд та ін., 2006: 13);

- уміле відповідальне мислення, що дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження (М. Ліпман) (Lipman, 1988: 38–43).

Очевидно, що такий тип мислення дозволяє особистості критично ставитись до інформації з різних джерел, виокремлювати правдиві факти від фейків, аналізувати, узагальнювати інформацію, робити аргументовані висновки, ефективно прогнозувати й моделювати майбутнє, що в сучасних умовах є своєрідним гарантом психологічної безпеки людини.

Розуміння сутності критичного мислення дозволяє стверджувати, що воно сприяє кращому розумінню реальності та є своєрідним захисним бар'єром на шляху дезінформації, тобто тим самим засобом інформаційно-психологічної безпеки.

У наших попередніх розвідках ми вже визначили провідні риси критично мислячої особистості, до яких ми зарахували:

- розуміння й усвідомлення наявності альтернатив щодо будь-якої тези;
- наполегливість та дисциплінованість при аналізі інформації;
- здатність обробляти інформацію з використанням різних методів;
- здатність формулювати власні судження й аргументувати їх;
- уважність, зосередженість та спостережливість у процесі пошуку та обробки інформації;
- точність під час аналізу отриманих даних;
- чесність з оточуючими та самим собою;
- здатність до визнання власних помилок та відповідної корекції стратегії подальших дій;
- гнучкість;
- здатність до саморозвитку та самовдосконалення (Курило та ін., 2023: 377–380).

Сформоване критичне мислення дозволить особистості не піддаватись російській пропаганді, відрізнити психологічні маніпуляції та спеціально підготовлені наративи ворога в інтернеті, де активно проваджується інформаційно-психологічна операція (ІПСО) країни-агресорки.

Натомість, останнім часом учені поряд з критичним мисленням визначають таку категорію як «критичне ігнорування», що передбачає вибір – куди саме спрямовувати свою увагу, тобто на яку інформацію і з яких джерел. На перший погляд здається, що критичне ігнорування – це просто не звертання уваги на той чи той контент в медіа-просторі. Але сутність критичного ігнорування набагато ширша, оскільки мова йдеться про формування здорових звичок читання та сприймання інформації в умовах перенасиченості інформаційного простору.

Зауважимо, що критичне ігнорування, перш за все, розглядалось як техніка для збереження психологічної безпеки в ситуаціях, коли токсична поведінка однієї особистості негативно впливає на емоційний стан іншої. Тобто мова йде про мінімізацію інтеракції з людиною, яка маніпулює, є агресивною тощо. Сьогодні ми говоримо, про критичне ігнорування в інтернеті як засіб інформаційно-психологічної безпеки, тобто свідоме обмеження кількості інформації та часу для її сприймання та обробки.

Зупинимось на практичних шляхах реалізації критичного ігнорування в мережі Інтернет:

- фільтрація джерел інформації – для перегляду новин, актуальних подій, оголошень бажано обирати ті ресурси та джерела, які є авторитетними,

та, у разі потреби, звертатись до них. Крім того, варто ігнорувати чутки, маніпулятивні заклики, емоційні провокації тощо, адже це все є явними ознаками російського ІПСО;

- управління часом для споживання інформації – варто заздалегідь визначитись, скільки часу на день необхідно для перегляду та читання актуальних новин, перевірки пошти, прогортання соціальних мереж тощо. Бажано, щоб такий час не перевищував годину на добу, адже є ризик «залипнути» в соціальних мережах, споживаючи при цьому весь потік нефільтрованої інформації. Психологи радять визначити конкретний час для перевірки соціальних мереж, щоб уникнути психологічного перевантаження й перманентного стресу;

- турбота про власну емоційну безпеку – бажано уникати контенту, який провокує сильні емоції, як-то страх, гнів, злість тощо. Зазвичай, така інформація запускається в медіа-простір навмисно і є провокаційно-маніпулятивною;

- акцент на збереженні психологічного здоров'я – критичне ігнорування передбачає уникнення токсичного обговорення, коментування в інтернеті, участі в словесних конфліктах або конфронтаціях, оскільки це не дає продуктивного результату в реальному житті, а лише виснажує та позбавляє спокою.

Як бачимо, критичне ігнорування в умовах російсько-української війни допомагає зберігати ясність мислення, емоційну стабільність і приймати обґрунтовані рішення, що особливо важливо для підтримки інформаційно-психологічної безпеки.

До провідних переваг критичного ігнорування інформації в медіа-просторі відносимо:

- захист від дезінформації та пропаганди – свідоме ігнорування неперевірених джерел та сумнівної інформації; ігнорування повідомлень, спрямованих на маніпуляцію, що сприяє збереженню об'єктивності;

- психологічна стійкість – свідоме ігнорування значного потоку інформації допомагає зменшити рівень стресу та тривожності, зосередитись на продуктивних видах діяльності;

- збереження власної інформаційної безпеки – ігнорування підозрілих повідомлень та посилай зменшує ризик кіберзагроз, таких як фішинг та віруси.

Як бачимо, критичне мислення та критичне ігнорування є взаємопов'язаними, вважаємо, що критичне ігнорування є складовою та результатом сформованого критичного мислення громадянина. Алгоритм спрацьовування критичного ігнорування полягає в наступному: вибір того, що

ігнорувати, навчання того, як ігнорувати, тобто як ефективно протистояти спокусі надовго зануритись в низькоякісний контент в соціальних мережах, що може ввести в деструктивний стан апатії, тривоги, депресії.

Розкриємо взаємозалежність критичного мислення й критичного ігнорування як дієвих засобів протидії російському ПСО та власної інформаційно-психологічної безпеки.

Перш за все, сформоване критичне мислення дозволяє чітко перевіряти інформацію та її достовірність, порівнювати, аналізувати тощо. Своєю чергою, критичне ігнорування сприяє фокусуванню на релевантній інформації серед всіх достовірних джерел, як наслідок, людині не потрібно декілька разів перечитувати одну й ту саму новину, з більш менш додатковими деталями, а сконцентруватися на суті. Це економить час, який необхідно спрямовувати на більш продуктивні види діяльності, що знов-таки, зменшує психологічне навантаження, дозволяючи сконцентруватися на важливих справах.

По-друге, критичне мислення дозволяє одразу розпізнавати психологічні маніпуляції та наративи, які використовуються країною-агресоркою у медіа-просторі. Своєю чергою, механізм критичного ігнорування одразу спрацьовує та сприяє тому, що громадянин просто проігнорує такий контент, покине таку сторінку, перегорне її тощо. Це зменшує негативний вплив дезінформації на психіку людини.

По-третє, критичне мислення й критичне ігнорування, спрацьовуючи в тандемі, дозволяють приймати раціональні рішення, базуючись на перевірених інформації та достовірних фактах. Як

уже було зазначено, критичне ігнорування допомагає вивільнити час для продуктивних видів діяльності, зосередитись на тому, що дійсно важливо, уникнути зайвих негативних емоцій, а, отже, приймати більш виважені рішення, бути продуктивним.

По-четверте, критичне мислення та критичне ігнорування допомагають підтримувати ментальне здоров'я – зменшення інформаційного шуму сприяє підтримки когнітивної гігієни та перешкоджає вигоранню при реалізації професійних завдань та побутових справ.

Ураховуючи зазначене вище, громадяни мають можливість сформулювати для себе своєрідний безпечний інформаційний простір – перегляд новин з перевірених джерел, установлення необхідного обсягу часу на огляд актуальної інформації у медіа-просторі, зокрема, в соціальних мережах, розуміння ознак психологічних маніпуляцій та інших негативних явищ сприятиме інформаційній безпеці громадян України.

Отже, критичне мислення та критичне ігнорування є важливими засобами інформаційно-психологічної безпеки в умовах воєнного стану, оскільки сприяють кращому розумінню реальності, допомагають зменшити вплив маніпуляцій, зекономити власний час та ресурс, прийняти обґрунтоване рішення. У контексті протидії російським наративам це особливо важливо, оскільки дозволяє ефективніше захищатися від інформаційної агресії.

Перспективи подальших розвідок убачаємо у дослідженні механізмів протидії російській інформаційно-психологічній операції за допомогою критичного мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янова Н. М., Воропаєва Т. С. Інформаційна безпека України: соціально-філософські аспекти. *Young Scientist*. 2020. № 10 (86). С. 279–303.
2. Баранов О. А. Інформаційна безпека і економічні перетворення. *Поглиблення ринкових реформ та стратегія економічного розвитку України до 2010 р.* : матеріали міжнар. конф. Київ. 1999. Ч. 2, т. 1. 168 с.
3. Богуш В., Юдін О. Інформаційна безпека держави. Київ : МК-Прес, 2005. 432 с.
4. Бойко С. Т. Психологічна безпека особистості в умовах розриваного інформаційного простору. *Психологія: теорія і практика*. 2019. Вип.1 (3). С. 32–42.
5. Кочубейник О. Інфодемія як форма конкуренції проблем на публічних аренах. *Проблеми політичної психології*. 2022. № 11 (25). С. 85–98.
6. Кроуфорд А., Саул С., Метью В., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів. Київ : Плеяда, 2006. 217 с.
7. Курило В. С., Починкова М. М., Бадер С. О. Формування критичного мислення громадян як педагогічна проблема. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 64. Том 1. С. 375–382.
8. Марченко О. Г., Іванов С. О. Інформаційно-психологічна безпека особистості в умовах війни. *Особистість, суспільство, війна: тези доповідей учасників міжнародного психологічного форуму* (7 квіт. 2023 р., м. Харків, Україна). 2023. С. 130–143.
9. Приходько І. І. Психологічна безпека персоналу екстремальних видів діяльності: концепція, трансформаційна модель, методологія дослідження. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 4 (29). С. 117–125.

10. Скрипаченко Т. В. Психологічні особливості інформаційного стресу. *Збірник наукових праць проблеми сучасної психології*. 2018. № 13. С. 153–158.
11. Сорокін О. Л. Інформаційна безпека та її складові: проблеми визначення концепту. *Держава та право*. 2014. № 8. С. 18–22.
12. Ткачишина О. Р. Психологічна безпека особистості та явища стереотипізації у сучасному інформаційному середовищі. *Збірник наукових праць РДГУ*. 2017. Вип. 8. С. 277–281.
13. Федчук О. Категорія психологічної безпеки особистості в науковій літературі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2022. № 73. С. 67–74.
14. Braus J. A., Wood D. Environmental education in the Schools. Creating Program that Works! New York: MOO44, Peace Corps, 1993. 500 p.
15. Lipman M. Criticalthinking: What can it be? / Educational Leadership. Matthew Lipman / (46) 1, 1988. P. 38–43.

REFERENCES

1. Aver'ianova, N. M., Voropaieva, T. S. (2020). Informatsiina bezpeka Ukrainy: sotsialno-filosofski aspekty [Information security of Ukraine: socio-philosophical aspects.]. *Young Scientist*. № 10 (86). S. 279–303. [in Ukrainian].
2. Baranov, O. A. (1999). Informatsiina bezpeka i ekonomichni peretvorennia [Information security and economic transformations]. *Pohlyblennia rynkovykh reform ta stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy do 2010 r. : materialy mizhnar. konf.* Kyiv. 1999. Ch. 2, t. 1. 168 s. [in Ukrainian].
3. Bohush, V., Yudin, O. Informatsiina bezpeka derzhavy [State information security]. Kyiv : MK-Pres, 2005. 432 s. [in Ukrainian].
4. Kochubeinyk, O. (2022). Infodemiia yak forma konkurentsii problem na publichnykh arenakh. [Infodemic as a form of problem competition in public arenas]. *Problemy politychnoi psykholohii*. 2022. 11 (25). S. 85–98. [in Ukrainian].
5. Krouford, A., Saul, S., Metiu, V., Makinster, D. (2006). Tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia uchniv. [Technologies for the development of students' critical thinking]. Kyiv: Pleiada. 217 s. [in Ukrainian].
6. Kurylo, V. S., Pochynkova, M. M., Bader, S. O. (2023). Formuvannia krytychnoho myslennia hromadian yak pedahohichna problema. [Formation of critical thinking of citizens as a pedagogical problem]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 64, tom 1. S. 375–382. [in Ukrainian].
7. Marchenko, O. H., Ivanov, S. O. (2023). Informatsiino-psykholohichna bezpeka osobystosti v umovakh viiny [Informational and psychological security of the individual in the conditions of war]. *Osobystist, suspilstvo, viina: tezy dopovidei uchastykiv mizhnarodnoho psykholohichnoho forumu* (7 kvit. 2023 r., m. Kharkiv, Ukraina). S. 130–143. [in Ukrainian].
8. Prykhodko, I. I. (2015). Psykholohichna bezpeka personalu ekstremalnykh vydiv diialnosti: kontseptsii, transformatsiina model, metodolohiia doslidzhennia [Psychological safety of personnel of extreme types of activities: concept, transformational model, research methodology]. *Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky*. № 4 (29). S. 117–125. [in Ukrainian].
9. Skrypachenko, T. V. (2018). Psykholohichni osoblyvosti informatsiinoho stresu [Psychological features of informational stress]. *Zbirnyk naukovykh prats problemy suchasnoi psykholohii*. № 13. S. 153–158. [in Ukrainian].
10. Sorokin, O. L. (2014). Informatsiina bezpeka ta yii skladovi: problemy vyznachennia kontseptu [Information security and its components: problems of defining the concept]. *Derzhava ta pravo*. № 8. S. 18–22. [in Ukrainian].
11. Tkachyshyna, O. R. (2017). Psykholohichna bezpeka osobystosti ta yavyscha stereotypizatsii u suchasnomu informatsiinomu seredovyshchi [Psychological safety of the individual and the phenomenon of stereotyping in the modern information environment]. *Zbirnyk naukovykh prats RDHU*. Vyp. 8. S. 277–281. [in Ukrainian].
12. Fedchuk, O. (2022). Katehoriia psykholohichnoi bezpeky osobystosti v naukovi literaturi [The category of psychological safety of the individual in the scientific literature]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*. № 73. S. 67–74. [in Ukrainian].
13. Braus, J. A., Wood, D. (1993). Environmental education in the Schools. Creating Program that Works! New York: MOO44, Peace Corps. 500 p.
14. Lipman, M. (1988). Criticalthinking: What can it be? / Educational Leadership. Matthew Lipman / (46) 1. P. 38–43